

Домановська Марина Євгенівна
доцент кафедри українознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат історичних наук, доцент
e-mail: marina.domanovska@karazin.ua

МИКОЛА ЛАВРОВСЬКИЙ – ВЧЕНИЙ-ВИЗАНТИНИСТ
(ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

3 грудня 2025 року Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна і Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя відзначать 200-ліття від дня народження відомого історика, філолога, перекладача, бібліотекознавця, директора Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька Миколи Лавровського (1825–1899).

У Харківському університеті вчений працював упродовж 1852–1875 рр., поєднуючи викладання за кафедрами педагогіки і російської словесності з виконанням обов'язків декана історико-філологічного факультету. У Харківський період Микола Лавровський продовжив візантинознавчі студії, дотичні до тематики його магістерської дисертації «О византийском элементе в языке договоров русских с греками» (1853).

Микола Лавровський (1825-1899) є одним із перших візантиністів Харківського університету. В магістерській дисертації вчений здійснив глибокий літературно-лінгвістичний аналіз текстів угод X століття, що дозволило йому виявити значний ступінь візантійського впливу на їхню мову, структуру, форму.

Під «зовнішньою формою договорів» вчений визначив особливості форм запису русько-візантійських домовленостей, аргументував їхнє походження з візантійської дипломатичної практики і акцентував увагу на візантійському впливі на особливості конструкцій речень, чистоті грецької мови, наявності в тексті угод суміші грецької та латини тощо.

Центральною гіпотезою дослідження вченого стало припущення, що тексти угод у «Повісті минулих літ» є перекладами з грецької на давньоруську. Микола Лавровський вперше в історіографії запропонував аргументоване

пояснення цього твердження, вдавшись до детальних порівнянь текстів угод з візантійськими дипломатичними актами.

Учений вдався до так званого «зворотного перекладу» текстів договорів мовою оригіналу. Оскільки оригінальний грецький варіант документів не зберігся, Микола Лавровський звернувся до вивчення інших візантійських пам'яток цієї доби, щоб в такий спосіб здобути інформацію про усталені моделі ромейської дипломатичної практики і відшукати аналоги з мовою договорів.

У «філологічній» частині роботи Микола Лавровський переклав окремі уривки русько-візантійських договорів X ст. як з давньоруської давньогрецькою, так і російською мовами. Здійснюючи зворотній переклад уривків текстів договорів грецькою, вчений прагнув відновити втрачений оригінал текстів договорів, що мало уможливити тлумачення малозрозумілих уривків текстів угод у складі «Повісті минулих літ». Цю методику не можна вважати такою, що в результаті надавала можливість отримання текстів, що повністю співпадали з візантійським протоколом, проте в разі відсутності оригіналу вона є єдиною, що дозволяє хоча б наблизитися до розуміння мови автентичних документів. Для свого часу подібна робота не мала аналогів, цю методику дослідження давніх текстів використовують і сучасні науковці.

Про роботу Миколи Лавровського над докторською дисертацією «О древне-русских училищах» інформація не доступна. Цікавим є факт, що вона вийшла друком і була захищена вже наступного року після магістерської дисертації. Ймовірно, останню вчений майже повністю підготував ще в період перебування у Головному педагогічному інституті в Петербурзі, а докторську – вже у Харкові впродовж 1852–1854 рр.

Дослідження було побудоване на численних перекладах та тлумаченні візантійських хронік і давньоруських літописів, що цілком виправдовує подання його Миколою Лавровським на здобуття ступеня доктора слов'яно-руської філології. Робота «О древнерусских училищах» стала продовженням студій автора з дослідження ромейських впливів у давньоруській правовій та дипломатичній традиції. Обидві його дисертації тематично належать до

провідного напрямку в російській візантиністиці середини ХІХ ст., що передбачав звернення до візантійського минулого передусім у контексті студій з вітчизняної історії.

Замітка «Замечание о гире Константина Багрянородного» є останнім відомим візантиністичним дослідженням ученого, що присвячено поясненню уривку візантійського джерела зі згадкою про важливу складову політики руських князів – полюддя. Микола Лавровський визнав хибними переклад «гіри» як містечка (словник середньовічної грецької мови Ш. Дюканжа) і тезу Сергія Соловйова про полюддя як перебування руських князів у землях залежних від них племен із метою суду або для зібрання данини хутром та іншими речами для подальшої закордонної торгівлі. Термін «гіра» («полюддя») Микола Лавровський переклав як відвідини руськими князями земель підкорених племен, при цьому збір данини як основну мету таких відвідин вчений прямо не зазначив.

У науковому спадку вченого центральне місце посідає його магістерська дисертація. Точний переклад русько-візантійських договорів грецькою мовою і тлумачення їхніх умов продовжує залишатися для сучасної науки важливим й актуальним, а методика зворотнього перекладу текстів угод грецькою мовою продовжує визнаватися сучасними дослідниками як найкращий шлях аналізу особливостей давньоруської дипломатії та ступеню впливу на неї візантійської традиції. Використання методики, започаткованої Миколою Лавровським, науковцями другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та численні посилання на його варіанти перекладів уривків договорів є найкращим доказом актуальності й значущості цього дослідження. Не втрачає значення і його докторська дисертація «О древнерусских училищах», що продовжує залишатися основою формування сучасних уявлень про стан науки та освіти в Київській Русі.

Отже, Микола Лавровський започаткував філологічний напрям візантиністики в Харківському університеті і створив роботи, що продовжують становити методологічну основу сучасних русько-візантійських студій.